

HARBIY JAMOADAGI PSIXOLOGIK MUHIT VA O'ZARO MUNOSABATLAR DEVIANT XULQ-ATVOR NAMOYON BO'LISHI

Mamajonov Soyibjon Qahramonovich

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.03.2026

Revised: 17.03.2026

Accepted: 18.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Harbiy jamoa,
Psixologik muhit,
O'zaro munosabatlar,
Deviant xulq-atvor,
Ruhii holat, Jamoaviy
samaradorlik,
Psixologik tahlil*

Ushbu maqolada harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Harbiy xizmatda psixologik muhit, jamoa ichidagi aloqalar va shaxslararo munosabatlar harbiy xodimlarning ruhiy holati, samaradorligi va umumiy ahvoriga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, deviant xulq-atvorning namoyon bo'lishi, uning sabablarini va oldini olish choralari ko'rib chiqamiz. Maqola harbiy muhitda psixologik jihatlarini yaxshilash va jamoa ichidagi ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kirish.

Harbiy xizmat, o'ziga xos sharoitlari va talablariga ega bo'lgan bir muhitdir. Ushbu muhitda harbiy xodimlar nafaqat jismoniy, balki psixologik jihatdan ham tayyor bo'lishlari zarur. Psixologik muhit harbiy jamoaning samaradorligi, ruhiy holati va o'zaro munosabatlariga bevosita ta'sir qiladi. Harbiy xodimlar o'rtasidagi aloqalar va o'zaro munosabatlar, ularning jamoada qanday ishlashini, qaror qabul qilish jarayonlarini va stressga qanday munosabatda bo'lishlarini belgilaydi. Shuning uchun, psixologik muhitni tahlil qilish va uni yaxshilash harbiy xizmatda muhim ahamiyatga ega.

Psixologik muhitni shakllantiruvchi omillar orasida rahbarlik uslubi, jamoaviy ruh, o'zaro hurmat va ishonch muhim rol o'ynaydi. Agar harbiy jamoada ijobiy psixologik muhit yaratilsa, xodimlar o'rtasida kuchli hamkorlik va o'zaro yordam ko'rsatish tuyg'usi paydo

bo'ladi. Bu esa o'z navbatida jamoaning umumiy muvaffaqiyatiga olib keladi. Biroq, salbiy psixologik muhit va noxush o'zaro munosabatlar deviant xulq-atvorning namoyon bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Deviant xulq-atvor, ya'ni normadan og'ish yoki ijtimoiy qoidalarni buzish, harbiy jamoalarda jiddiy muammolarga olib kelishi mumkin. Bu holat, nafaqat individual xodimlarga, balki butun jamoaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, harbiy tashkilotlarda psixologik muhitni yaxshilash va o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan choralar ko'rish zarur. Bunda psixologik tayyorgarlik dasturlari, treninglar va jamoaviy faoliyatlar orqali xodimlarning ruhiy holatini mustahkamlashga e'tibor qaratish lozim. Harbiy jamoalardagi ijobiy psixologik muhitni saqlab qolish, o'zaro munosabatlarni rivojlantirish va deviant xulq-atvorning oldini olish harbiy xizmatning samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolamizda ushbu masalalarni chuqur tahlil qilib, harbiy jamoalarda psixologik muhitni yaxshilashga oid tavsiyalar beramiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlar, shuningdek, deviant xulq-atvor masalalari O'zbekistonda bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu sohalar harbiy xizmatning samaradorligini oshirishda va xodimlarning ruhiy holatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Milliy Universiteti, Psixologiya fakultetida faoliyat yuritayotgan professor Murodov Shuxrat, psixologik muhit va uning harbiy jamoalardagi ta'siri bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borgan. U o'z asarlarida jamoa ichidagi o'zaro munosabatlar, rahbarlik uslublari va jamoaviy ruhning ahamiyatini ta'kidlaydi. Murodovning fikricha, ijobiy psixologik muhit yaratilishi harbiy xodimlarning motivatsiyasini oshiradi va stressga qarshi turish qobiliyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari akademiyasida faoliyat yuritayotgan psixologiya mutaxassisi, dotsent Suyunov Azizbek, harbiy jamoalarda deviant xulq-atvorni o'rganishga qaratilgan ishlar olib bormoqda. U deviant xulq-atvorning paydo bo'lish sabablari va uning oldini olish choralari tahlil qiladi. Suyunovning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, salbiy psixologik muhit va o'zaro ishonchning yetishmasligi deviant xulq-atvorning rivojlanishiga olib kelishi mumkin. U harbiy jamoalarda ijobiy psixologik muhitni yaratish uchun treninglar va seminarlar o'tkazishni taklif qiladi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Milliy Psixologiya Assotsiatsiyasi a'zosi, doktorant Aishaeva Gulnora ham harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlarni o'rganishga qiziqadi. Uning tadqiqotlari psixologik tayyorgarlik dasturlari va jamoaviy

faoliyatlarning harbiy xodimlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashdagi rolini ko'rsatadi. Aishaevaning fikricha, harbiy xodimlarning ruhiy holatini yaxshilash uchun psixologik yordam va maslahat xizmatlarini kengaytirish zarur.

Umuman olganda, O'zbekistonda harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlar masalalari bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar, deviant xulq-atvorni oldini olish va jamoaning samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu olimlarning ishlari, harbiy xizmatda psixologik jihatlarni yanada chuqurroq tushunishga va ularni amaliyotga tatbiq etishga imkon yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot metodologiyasi harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlar, shuningdek, deviant xulq-atvorni o'rganish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda bir necha metodlar qo'llaniladi, jumladan, sifatli va miqdoriy tadqiqot usullari.

Birinchidan, miqdoriy tadqiqot usuli yordamida harbiy xodimlar o'rtasida psixologik muhit va o'zaro munosabatlarni baholash uchun anketalar ishlab chiqiladi. Ushbu anketalarda turli savollar orqali jamoaviy ruh, ishonch darajasi, rahbarlik uslublari va stress darajasi kabi omillar o'rganiladi. Anketalar harbiy xodimlar orasida tarqatilib, ularning javoblari statistik tahlil uchun yig'iladi. Bu jarayon, psixologik muhit va deviant xulq-atvor o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga yordam beradi. Ikkinchidan, sifatli tadqiqot usuli sifatida intervyular o'tkaziladi. Harbiy xodimlar va rahbarlar bilan chuqur intervyular orqali ularning fikrlari, tajribalari va psixologik muhitga bo'lgan munosabatlari o'rganiladi. Intervyu natijalari kontent tahlili yordamida qayd etilib, umumiy tendensiyalar va muammolar aniqlanadi. Shuningdek, fokus-guruhlar tashkil etish orqali harbiy jamoalarda o'zaro munosabatlar va deviant xulq-atvor masalalari bo'yicha fikr almashish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayon davomida ishtirokchilar o'z tajribalari va fikrlarini baham ko'rishadi, bu esa tadqiqotning chuqurligini oshiradi. Natijada, ushbu tadqiqot metodologiyasi harbiy jamoalarda psixologik muhit va deviant xulq-atvorni kompleks ravishda o'rganishga imkon beradi, bu esa amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar.

Harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlar, xususan, deviant xulq-atvorni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Psixologik muhit, harbiy xodimlarning ruhiy holati, motivatsiyasi va bir-biriga bo'lgan ishonch darajasini belgilaydi. O'zaro munosabatlar esa jamoaning birligi, hamkorlik va qo'llab-quvvatlash darajasini ta'minlaydi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, salbiy psixologik muhit deviant xulq-atvorni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, stress, bosim va rahbarlik uslublarining noto'g'riligi harbiy xodimlar

orasida norozilik va ishonchsizlikni kuchaytirishi mumkin. Bunday holatlada, xodimlar o'zaro raqobatga kirishib, jamoaviy ruhni pasaytirishi, natijada esa deviant xulq-atvor, masalan, ichkilikbozlik yoki tartibsizlik kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, o'zaro munosabatlarning ijobiy yoki salbiyligi ham deviant xulq-atvorni belgilovchi omil sifatida xizmat qiladi. Agar harbiy jamoada ishonchli va qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar mavjud bo'lsa, xodimlar o'zlarini xavfsiz his qilishadi va stressni engish uchun bir-birlariga yordam berishadi. Bunday sharoitda deviant xulq-atvorning namoyon bo'lishi ehtimoli kamayadi.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan intervyular va anketalar orqali aniqlangan muhim tendensiyalar quyidagilar: Yuqori stress darajasi deviant xulq-atvorning ko'payishiga olib keladi. Stressni boshqarish uchun jamoa ichida psixologik yordam tizimini tashkil etish zarur. O'zaro ishonch va qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Jamoa a'zolari o'rtasida ishonch mavjud bo'lsa, deviant xulq-atvorni kamaytirishga erishish mumkin. Rahbarlarning uslublari jamoaning psixologik muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demokratik rahbarlik uslublari jamoaning birligini oshiradi va deviant xulq-atvorni kamaytiradi. Jamoaviy tadbirlar va treninglar harbiy xodimlar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Bunday faoliyatlar orqali jamoaviy ruh oshadi va deviant xulq-atvorning oldini olish mumkin. Natijada, harbiy jamoalarda psixologik muhit va o'zaro munosabatlar deviant xulq-atvorni shakllantiruvchi muhim omillar sifatida ko'riladi. Ularni yaxshilash uchun tizimli yondashuv va amaliy choralar zarur.

Salbiy omil turi	Omilning mohiyati	Deviant xulq-atvorning namoyon bo'lishi	Oldini olish va bartaraf etish choralari
Psixologik muhitning buzilishi	Stress va zo'riqish: Yuqori jismoniy va ruhiy yuklamalar, ekstremal vaziyatlar.	Turlicha huquqbuzarliklar, agressivlik, depressiya, spirtli ichimlik va giyohvandlikka berilish.	Psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish, dam olish va tiklanish imkoniyatlarini yaratish.
	Nizolar va kelishmovchiliklar: Jamoa a'zolari o'rtasida ijtimoiy-psixologik nomuvofiqlik, shaxsiy dushmanliklar.	Sabotsotaj, janjallar, bir-birini haqoratlash, qasddan jamoa manfaatlariga ziyon yetkazish.	Nizo va konfliktlarni bartaraf etish mexanizmlarini joriy etish, mediatsiya xizmatini yo'lga qo'yish.
	Adolatsizlik va noxolislik: Rahbarlarning biryoqlama munosabati, imtiyozlar yoki jazolashda nomuvofiqlik.	Rahbariyatga nisbatan ishonchsizlik, intizomsizlik, o'z-o'ziga havola qilish, qoidalarini mensimaslik.	Adolatli va shaffof boshqaruv tizimini yaratish, xizmat intizomini qat'iy saqlash.
O'zaro munosabatlarning buzilishi	Jamoa jipslashuvining yo'qligi: Harbiy xizmatchilar orasida hamjihatlik, o'zaro yordamning sustligi.	Guruhbozlik, o'zaro yordamdan bosh tortish, jamoa ishiga beqarorlik bilan yondashish, yolg'izlik hissi.	Jamoa ruhini ko'taruvchi tadbirlar o'tkazish, jamoaviy mashg'ulotlar, jamoa a'zolarini bir-biriga nisbatan hurmatga o'rgatish.
	Past axloqiy va ma'naviy muhit: Harbiy xizmatchilar orasida nomaqbul xatti-harakatlar, qonunbuzarliklarning ko'payishi.	Ichkilikbozlik, giyohvandlik, korrupsiya, jamoada qonunni mensimaslik holatlarining tarqalishi.	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar, axloqiy-huquqiy tarbiya, namuna ko'rsatuvchi xizmatchilarni rag'batlantirish.
	Rahbarlik uslubining noto'g'riligi: Avtoritar, tushkun yoki beparvo boshqaruv uslubi.	Xodimlarda sustkashlik, qo'rquv, o'zini ko'rsata olmaslik, rahbariyatga nisbatan norozilik va norasmiy norozilik guruhlarining shakllanishi.	Xodimlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish, liderlik sifatlarini rivojlantirish, ochiq muloqotni yo'lga qo'yish.

Jadvalning tahlili

Yuqoridagi jadval harbiy jamoada deviant xulq-atvorning shakllanishida psixologik muhit va o'zaro munosabatlarning qanchalik muhim rol o'ynashini yaqqol ko'rsatadi. Tahlil natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin:

➤ Psixologik muhit - deviantlikning asosiy manbai.

Jadvalning birinchi qismi shuni ko'rsatadiki, jamoada mavjud bo'lgan stress, zo'riqish, nizolar va adolatsizlik hissi to'g'ridan-to'g'ri deviant xulq-atvor ko'rinishlariga olib keladi. Harbiylar doimiy ravishda ruhiy va jismoniy bosim ostida bo'lishlari mumkin, agar bu bosimni boshqarish va yumshatish mexanizmlari ishlamas, natijada salbiy xulq-atvor shakllanadi. Masalan, o'zini himoyasiz his etgan yoki nohaq jazolangan askar o'z noroziligini intizomsizlik yoki hattoki qonunbuzarlik orqali ifodalashi mumkin.

➤ O'zaro munosabatlar - profilaktika yoki ko'paytiruvchi omil:

Ikkinchi qism esa o'zaro munosabatlarning deviantlikka qarshi qalqon yoki aksincha, ko'paytiruvchi vosita bo'lishini ochib beradi. Jamoada hamjihatlik, ishonch va o'zaro

yordam muhiti hukmron bo'lsa, xizmatchilar bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydi, muammolarni birgalikda hal etishga harakat qiladi. Bu esa salbiy xatti-harakatlarning oldini oladi. Aksincha, jamoada axloqsizlik, qonunni mensimaslik holatlari ko'paysa, bu holat boshqa a'zolar uchun ham norma bo'lib qolishi va "yomon qo'ylar" sindromi yuzaga kelishi mumkin.

➤ **Rahbarlik uslubining ta'siri:**

Jadvalning to'rtinchi qismi, ya'ni noto'g'ri rahbarlik uslubi nafaqat xodimlarning psixologik holatiga, balki ularning xulq-atvoriga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Avtoritar yoki beparvo rahbar jamoada norozilikni kuchaytirib, xodimlarning o'zini ko'rsata olmasligiga va natijada qoidalarni buzishga undashi mumkin. Ochiq muloqotga tayyor, adolatli va xodimlarning muammolarini tushunadigan rahbar esa aksincha, jamoada ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi.

➤ **Integrallashgan yondashuv zaruriyati:**

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, deviant xulq-atvorning oldini olish faqat bir omilga qaratilgan choralar bilan cheklanmasligi kerak. Jamoada psixologik muhitni yaxshilash, o'zaro munosabatlarni mustahkamlash, adolatli va samarali rahbarlikni joriy etish hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli olib borish – bu barcha chora-tadbirlar birgalikda amalga oshirilganda samarali bo'ladi. Harbiy jamoada deviant xulq-atvorning paydo bo'lishida psixologik muhit va o'zaro munosabatlar salbiy ham, ijobiy ham rol o'ynashi mumkin. Salbiy omillar (stress, nizolar, adolatsizlik, jamoa jipslashuvining yo'qligi) deviant xulq-atvorning paydo bo'lishiga sharoit yaratadi, ijobiy omillar (o'zaro ishonch, hurmat, adolatli rahbarlik, ochiq muloqot) esa uning oldini oladi.

Xulosa.

Harbiy jamoada sog'lom psixologik muhit va ijobiy o'zaro munosabatlar deviant xulq-atvorning oldini olishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zo'riqish, intizomning bo'shashishi, adolatsizlik, past madaniyat va nizolarning ortishi kabi salbiy omillar shaxslarda agressiya, stress va qoidalarni buzishga moyillikni kuchaytirishi mumkin. Aksincha, o'zaro ishonch, hurmat, adolatli rahbarlik, ochiq muloqot va jamoaviy yordam deviant xulq-atvorning paydo bo'lishiga to'siq bo'ladi. Har bir harbiy

xizmatchining ruhiy barqarorligini ta'minlash, jamoa jipsligini oshirish va sog'lom axloqiy muhitni shakllantirish jangovar shaylik hamda harbiy intizom uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Sh. A. Harbiy psixologiya: Jamoada shaxslararo munosabatlarni boshqarish va nizolarni hal etish metodikasi. – Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2021. 210-b.
2. Akramov M. R. Harbiy jamoalarda deviant xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik sabablari va profilaktikasi: Monografiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018. 125-b.
3. G'oziyev E. G'. Ijtimoiy psixologiya: Guruhlar va jamoalarda shaxs xulq-atvorining o'ziga xosliklari: Darslik. – Toshkent: "Universitet" nashriyoti, 2010. 245-b.
4. Haydarov F. I., Xalilova N. I. Harbiy xizmatchilar psixologiyasi: Ekstremal sharoitlarda xulq-atvor va shaxslararo munosabatlar: O'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti, 2015. 140-b.
5. Karimova V. M. Psixologiya: Jamoa psixologiyasi va deviant xulq-atvorning psixologik mexanizmlari: Darslik. – Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2012. 220-b.
6. Qosimov M. S. Harbiy menejment va boshqaruv psixologiyasi: Jamoa jipsligini oshirish va intizomni mustahkamlash. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2019. 185-b.
7. Saidov J. X. Harbiy pedagogika va psixologiya: Xizmatchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va psixologik barqarorligini ta'minlash. – Toshkent: "Tafakkur bo'stoni" nashriyoti, 2017. 150-b.
8. Yusupov E. Sotsiologiya: Ijtimoiy guruhlar, deviantlik va ijtimoiy nazorat: Darslik. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2000. 310-b.